

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΚΩΣΤΑΣ ΓΑΓΑΝΑΚΗΣ, Πολιμάντας τη λήθη: Εθνικό αφήγημα και προτεσταντική ιστοριογραφία στη Γαλλία των Βουρβόνων ● ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΛΙΟΥΡΔΙΣ, Δυσχέρειες στην εδραίωση του φορολογικού μηχανισμού στην επαναστατημένη Πελοπόννησο μέσα από το παράδειγμα της επαρχίας Πύργου ● ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΚΚΙΝΑΣ, Η «αρκιτούργικα» του καπετάν Κώστα. Ιστορία μιζς φήμης ● ΣΠΥΡΙΔΟΥΑ ΠΥΡΡΙΑΝ, Μουσειολογική επισκόπηση του περιοδικού *Προμηθεύς* (1890-1892): Το Φωτιστογραφικό Μουσείο του Πανεπιστημίου Αθηνών και μουσεία Φυσικών Επιστημών του εξωτερικού στο τέλος του 19ου αιώνα ● ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΔΕΔΕ, «Το μάνιλερ και την λόγην αντικαθιστά το ψηφοδέλτιον και η πένα». Η ψήφος του στρατού στις εκλογές του 1920 ● ΚΩΣΤΗΣ ΓΚΟΤΣΙΝΑΣ, «Η μάστιγα των ναρκωτικών»: Καταναλωτικές τάσεις και κοινωνικοί φόβοι στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης ● ΝΙΚΟΣ Ε. ΑΛΕΒΥΖΑΚΗΣ, Η μελέτη της θαλάσσιας βιοποικιλότητας και του θαλάσσιου περιβάλλοντος στη διαδρομή της επιστημονικής σκέψης

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΚΑΡΑΜΑΝΩΛΑΚΗΣ, Νεοελληνική ιστορία και εκδόσεις στον Μεσοπόλεμο ● ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΑΟΥ, Το πρόσφατο παρελθόν στην ιστοριογραφία και την εκδοτική παραγωγή του ελληνικού Μεσοπολέμου ● ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΖΙΩΓΑΣ, Εκδοτική παραγωγή, ιστορικά βιβλία και Αριστοτέλη στη μεσοπολεμική Ελλάδα ● ΝΙΚΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ, Προς μια επισκόπηση της εκδοτικής παραγωγής του Μεσοπολέμου για την ιστορία του Νέου Ελληνισμού

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, Οι σπουδές για την Ελληνική Επανάσταση και η ανανέωση της διδασκαλίας της στην εκπαίδευση ● ΝΙΚΟΣ ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ, Δεκαεμβριανά: Η απαγόρευση του συλλαλητηρίου στο Σύνταγμα

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Βασιλική Χ. Τζώγα, Χριστίνα Αργιμαντώνη, Γιώργος Β. Νικολάου, Δημήτρης Δημητρώπουλος, Καλλιόπη Γερονιμάκη, Σίμος Μποζίκης, Χριστίνα Κουεζούρη, Χρήστος Χατζηιωσήφ, Θάνος Αγγελόπουλος

42

ΑΘΗΝΑ 2025

Challenges in the establishment of the fiscal apparatus in revolutionary Peloponnese through the case of the province of Pyrgos

Dimitrios Liourdis

doi: [10.12681/mnimon.44985](https://doi.org/10.12681/mnimon.44985)

Copyright © 2026

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Liourdis, D. (2025). Challenges in the establishment of the fiscal apparatus in revolutionary Peloponnese through the case of the province of Pyrgos. *Mnimon*, 42, 35–58. <https://doi.org/10.12681/mnimon.44985>

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΛΙΟΥΡΔΗΣ

ΔΥΣΧΕΡΕΙΕΣ ΣΤΗΝ ΕΔΡΑΙΩΣΗ ΤΟΥ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΥ
ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗΜΕΝΗ
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ
ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΠΥΡΓΟΥ

Εισαγωγικά

Η εκδήλωση της Επανάστασης στην Πελοπόννησο, τον Μάρτιο του 1821, σηματοδότησε μια ριζική αναδιάρθρωση του προϋπάρχοντος συστήματος εξουσίας, αναπροσδιορίζοντας τις σχέσεις μεταξύ των δρώντων υποκειμένων και μετασχηματίζοντας τις παραδοσιακές κοινοτικές δομές. Η διεύρυνση των πολεμικών επιχειρήσεων ανέδειξε την επιτακτική ανάγκη για συγκρότηση κεντρικών στρατοπέδων, τακτική οργάνωση της τροφοδοσίας και αποτελεσματικό στρατιωτικό συντονισμό, σε περιφερειακό επίπεδο. Για την αντιμετώπιση των λειτουργικών αυτών αναγκών, ιδρύθηκαν κατ' αρχάς τοπικές εφορίες, στις αρμοδιότητες των οποίων περιλαμβανόταν η εξασφάλιση των αναγκαίων πόρων, μέσω της φορολόγησης, για τη συντήρηση των στρατιωτικών σωμάτων. Σύντομα οι αρμοδιότητες αυτές ενσωματώθηκαν στους αναδυόμενους περιφερειακούς και κεντρικούς οργανισμούς, που ανέλαβαν το δύσκολο έργο της εφαρμογής δημοσιονομικής πολιτικής.

Ωστόσο, η διαδικασία συγκρότησης του φορολογικού μηχανισμού στην επαναστατημένη εθνική διοίκηση δεν υπήρξε ανέφελη. Στην παρούσα μελέτη, με αφετηρία το παράδειγμα της επαρχίας Πύργου, διερευνώνται οι δυσχέρειες που ανέκυψαν κατά τη συγκρότηση του φορολογικού μηχανισμού, καθώς και οι μέθοδοι, οι στρατηγικές και οι πρακτικές που υιοθέτησαν τα εμπλεκόμενα μέρη στις συγκρούσεις που προέκυψαν, με αφορμή την εκχώρηση των δημοσίων προσόδων, αρχικώς σε άτομο εκτός της επαρχίας και, εν συνεχεία, σε ομάδα τοπικών προκρίτων. Παράλληλα, εξετάζεται η διαχείριση της υπόθεσης από τα όργανα της κεντρικής διοίκησης, όπως αυτά του επάρχου, του Βουλευτικού και του Υπουργείου Εσωτερικών, οι εσωτερικές αντιφάσεις που ανέδειξε η στάση τους και ο

πολιτικός λόγος που διατυπώθηκε μέσα από τα γραπτά των αντίπαλων συμμαχιών.

Ο πολιτικός αυτός λόγος, με την επίκληση –προσχηματική ή μη– νεωτερικών ιδεών, αναδεικνύει όχι μόνο την ταχύτητα με την οποία οι πολιτικοί της επαρχίας ενσωμάτωσαν και προσαρμόστηκαν στη νεωτερική φρασεολογία, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο αυτή αξιοποιήθηκε ως εργαλείο για τη νομιμοποίηση των θέσεών τους και την εδραίωση της πολιτικής τους επιρροής στο νέο πλαίσιο εξουσίας.

Στην περίπτωση της επαρχίας Πύργου, η διαμάχη που προέκυψε είχε ως αφετηρία την εν κρυπτώ παραχώρηση των δημοσίων προσόδων, αρχικώς σε «ξένο», εκτός επαρχίας, άτομο και έπειτα σε ομάδα προκρίτων που εκπροσωπούσε ένα μόνο μέρος της τοπικής αρχηγείας. Η τελευταία, με τη συνεργασία των Παπαφλέσσα και Πάνου Κολοκοτρώνη, κατόρθωσε, προσωρινά τουλάχιστον, να αναδειχθεί ως μισθώτρια των δημοσίων προσόδων κατισχύοντας της αντίπαλης τοπικής συμμαχίας. Η διένεξη που ακολούθησε και η οποία έλαβε τελικά και χαρακτήρα πολεμικής αντιπαράθεσης, υπήρξε προϊόν των ανταγωνισμών που επικρατούσαν μεταξύ των μελών της προεπαναστατικής τοπικής αρχοντίας και διέφεραν ουσιωδώς από αντίστοιχες διενέξεις που έλαβαν χώρα την ίδια περίοδο στην υπόλοιπη Πελοπόννησο ή στα νησιά, όπου το διακύβευμα ήταν διαφορετικό.¹ Για τον λόγο αυτό, θα πρέπει να αποφεύγεται η τάση να εξετάζονται όλες οι

1. Στάθης Τσοτσόρος, *Οικονομικοί και κοινωνικοί μηχανισμοί στον ορεινό χώρο, Γορτυνία (1715-1828)*, Αθήνα, Ιστορικό Αρχείο Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, 1986, σ. 212, 257· Βαγγέλης Σαράφης, «Φορολογία και κράτος στα χρόνια του Αγώνα. Ο λόγος των καταστίχων», *Τα οικονομικά του Αγώνα. Φορολογία και κράτος*, Αθήνα, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 2020, σ. 21, <https://www.finances1821.eu/taxation/> (τελευταία ανάκτηση: 18.8.2025), όπου οι ενέργειες του Σισίνη στη Γαστούνη αντιμετωπίζονται ως το αποτέλεσμα μιας ρήξης μεταξύ της τοπικής αυθεντίας της Γαστούνης με τους πρώτους εκπροσώπους της διοίκησης· Maria Spiliotopoulou – Eleftheria Zei, «New Perspectives in Local Societies During the Greek War of Independence: The Consular Experience in the Aegean», Yianni Cartledge – Andrekos Varnava (επιμ.), *New Perspectives on the Greek War of Independence*, Palgrave Macmillan, 2022, σ. 58-59· Δημήτρης Δημητρώπουλος, *Τρεις Φιλικοί, έπαρχοι στην Άνδρο. Από το επαναστατικό σχέδιο στην κρατική διοίκηση (1822-1825)*, Αθήνα, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 2020, σ. 76-77, 100, όπου οι αναταραχές που έλαβαν χώρα στην Άνδρο την ίδια περίοδο παρουσιάζουν σημαντικές αναλογίες με αυτές του Πύργου, καθώς οι εντάσεις και οι ανταγωνισμοί μεταξύ μελών της τοπικής αρχοντίας λειτούργησαν ως βασικός καταλύτης για την πρόκληση κοινωνικών αναταραχών, αλλά και σημαντικές διαφορές που σχετίζονται με τα χωρικά χαρακτηριστικά και την κοινωνική προέλευση των κατοίκων και το είδος των αιτημάτων αυτών.

περιπτώσεις τοπικών αντιπαραθέσεων υπό το πρίσμα της συγκρουσιακής σχέσης που υποστηρίζεται ότι προέκυψε μετά τα γεγονότα των Βερβένων και της Ζαράκοβας μεταξύ κοτζαμπάσηδων και λαϊκού στοιχείου.²

Επανεκκίνηση του φορολογικού μηχανισμού κατά την Επανάσταση του 1821

Οι πρώτες οικονομικές ρυθμίσεις για τη δημοσιονομική οργάνωση και την εξασφάλιση των απαραίτητων πόρων τέθηκαν σε εφαρμογή ήδη από τους πρώτους μήνες της Επανάστασης.³ Η κατάργηση, από την επαναστατική ελληνική διοίκηση, της πλειονότητας των προσωποπαγών φόρων οθωμανικής προέλευσης δεν συνεπαγόταν και την πλήρη αποκήρυξη όλων των διοικητικών πρακτικών του οθωμανικού καθεστώτος.⁴

Αντιθέτως, οι επαναστατικές αρχές υιοθέτησαν το οθωμανικό σύστημα φορολογικής είσπραξης μέσω μίσθωσης, σύμφωνα με το οποίο η είσπραξη των φόρων των προσόδων μιας επαρχίας ανατίθετο σε ιδιώτες έναντι καθορισμένου τιμήματος, το οποίο προέκυπτε συνήθως μέσω δημόσιας δημοπρασίας. Το περιεχόμενο των δημοσίων προσόδων διέφερε ανάλογα με την περίοδο και, κατά περίπτωση, μπορούσε να περιλαμβάνει τα ιχθυοτροφεία, τις αλυκές, την αγροτική παραγωγή καθώς και τα έσοδα από τα τελωνεία.⁵ Το κέρδος του φοροενοικιαστή, επομένως, προέκυπτε από τη διαφορά του ποσού που κατέβαλλε στη διοίκηση και των εσόδων που αποκόμιζε από τη συλλογή των φόρων.⁶ Ωστόσο, αν και ο μηχανισμός της εκμίσθωσης των φόρων ήταν γνώριμος στους κατοίκους της Πελοποννήσου, στην πράξη υπήρχε μία ειδοποιός διαφορά: η απουσία της οθωμανικής αρχής. Η εκδίωξη των Οθωμανών, εκ των πραγμάτων, μετατόπισε το πεδίο διαπραγματεύσεων και λήψης αποφάσεων από την απομακρυσμένη

2. Σ. Τσοτσόρος, *Οικονομικοί και κοινωνικοί μηχανισμοί*, ό.π., σ. 258, όπου η αντίδραση κατά των αγοραστών των δημοσίων προσόδων στον Πύργο ερμηνεύεται στο πλαίσιο αυτής της συγκρουσιακής σχέσης.

3. Γιώργος Μητροφάνης, *Η φορολογία της αγροτικής παραγωγής στην Ελλάδα, 1828-1862*, διδ. διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 1992, σ. 29. Βασιλική Δελέγκου, *Η ιστορία του δημόσιου οικονομικού χώρου του ελληνικού κράτους (1821-1940)*, διδ. διατριβή, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Κέρκυρα 2009, σ. 27 κ.εξ.

4. Β. Σαράφης, «Φορολογία και κράτος», ό.π., σ. 14.

5. Στο ίδιο, σ. 19.

6. Σίμος Μποζίκης, *Ελληνική επανάσταση & Δημόσια Οικονομία. Η συγκρότηση του ελληνικού εθνικού κράτους, 1821-1832*, Αθήνα, Ασίνη, 2020, σ. 288.

Κωνσταντινούπολη στην κατά πολύ εγγύτερη Τριπολιτσά. Η μετατόπιση αυτή δημιούργησε νέους συσχετισμούς μεταξύ των τοπικών παραγόντων και αναδιαμόρφωσε, σε πολλές περιπτώσεις, τις ισορροπίες μεταξύ τους.

Στο πλαίσιο αυτών των νέων ισορροπιών τα δρώντα υποκείμενα επιδίωξαν, από την αρχή, να λάβουν ενεργό ρόλο στις συλλογικές διαδικασίες διαμόρφωσης του νέου πολιτικού σχηματισμού συμμετέχοντας στα κεντρικά όργανα και αξιοποιώντας τα οργανωτικά και πολιτικά εργαλεία που παρείχε η νέα μορφή συλλογικής οργάνωσης. Στο αναδυόμενο πολιτικό πλαίσιο η χρήση των όπλων, αν και εξακολουθεί να διατηρεί τη σημασία της ως μέσο επιβολής, αρχίζει πλέον να πλαισιώνεται από – και ενίοτε να ανταγωνίζεται – άλλες μορφές άσκησης εξουσίας, όπως ο πολιτικός λόγος, οι διοικητικές ιεραρχίες και ένα συνεχώς διευρυνόμενο πλέγμα γραφειοκρατικών μηχανισμών. Πρόκειται σε ένα βαθμό για μηχανισμούς και πρακτικές ήδη γνωστές από την οθωμανική διοίκηση, που πλέον εφαρμόζονται σε ένα άλλο πολιτικό πλαίσιο σαφώς διαφοροποιημένο από αυτό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Όπως θα δούμε παρακάτω, οι αντιδράσεις που δημιουργήθηκαν με αφορμή την εκχώρηση των δημοσίων προσόδων της επαρχίας Πύργου σε ιδιώτες, δεν εδράζονταν σε κάποια ιδεολογία κατά της συγκρότησης εθνικής διοίκησης αλλά, αντιθέτως, προκλήθηκαν ως αποτέλεσμα ακριβώς αυτής της συγκρότησης. Το γεγονός, δηλαδή, ότι η νέα μορφή πολιτικής διοίκησης παρείχε, έστω και ατελώς, διευρυμένες δυνατότητες αμφισβήτησης των κεντρικών αποφάσεων, εξέτρεφε αναπόφευκτα τέτοιου είδους αντιπαράθεσεις. Αντίθετα απ' ό,τι ίσως θα ανέμενε κανείς, οι εσωτερικές διεργασίες που έλαβαν χώρα λόγω των αντιδράσεων αυτών, ενδυνάμωσαν τον θεσμό της κεντρικής διοίκησης. Όπως εύστοχα το έχει διατυπώσει ο Σίμος Μποζίκης, οι προστριβές όχι μόνο «δεν είχαν αποδιοργανωτικά αποτελέσματα», αλλά «ανατροφοδοτούσαν τον ρυθμιστικό ρόλο της εθνικής Διοίκησης και έθεταν το ζήτημα του μονοπωλίου της αρμοδιότητας σε υψηλότερο βαθμό».⁷

Η επαρχία Πύργου κατά τις παραμονές της Επανάστασης

Αντίθετα με άλλες πόλεις της Πελοποννήσου, για τον Πύργο παρατηρείται μια αρχειακή σιωπή, καθώς ελάχιστα είναι τα στοιχεία που έχουν διασωθεί για την ίδρυση και την εξέλιξή του. Παρ' όλα αυτά, όλες οι μαρτυρίες συγκλίνουν στο ότι ο Πύργος βίωσε από τις αρχές του 18ου αιώνα ταχεία οικονομική ανάπτυξη, η οποία τον κατέστησε, κατά τον William Martin

7. Στο ίδιο, σ. 279.

Leake, ως το σημαντικότερο εμπορικό κέντρο της δυτικής Πελοποννήσου.⁸ Δεν πρέπει, άλλωστε, να παροράται ότι ο Πύργος αποτελούσε, ήδη από τα τέλη του 18ου αιώνα, ξεχωριστό καζά καθώς και έδρα βοεβόδα και μητροπολίτη, ενώ κατά την παραμονή της Επανάστασης ήταν η τέταρτη πολυπληθέστερη πόλη της Πελοποννήσου, με 7.000 κατοίκους.⁹

Η απουσία μουσουλμανικού πληθυσμού και η γεωγραφική εγγύτητα με τα νησιά του Ιονίου φαίνεται να ευνόησαν την εμπορική ανάπτυξη της περιοχής, ενώ ο κάμπος που περιέβαλλε την πόλη, υπήρξε βασικός παράγοντας για την εγκατάσταση νέων πληθυσμών. Η ευρύτερη περιοχή ήταν ιδιαίτερα εύφορη σε αγροτικά και ζωικά προϊόντα καθώς και σε ξυλεία.¹⁰ Είναι χαρακτηριστικό ότι η αξία της αγροτικής παραγωγής στον καζά Πύργου, κατά την περίοδο 1805-1809, προσέγγιζε τα 1.458.500 γρόσια, γεγονός που τον κατέτασσε στην τρίτη θέση μετά από τους καζάδες της Γαστούνης και της Λιβαδειάς.¹¹ Η εμπορική δραστηριότητα διεκπεραιωνόταν από τα τρία υποτυπώδη λιμάνια (σκαλώματα) του Πύργου, τα οποία διέθεταν τελωνειακές αρχές και συνέδεαν την Πελοπόννησο με τα Ιόνια νησιά και τη Δύση.¹²

Αν και στην πόλη δεν κατοικούσαν μουσουλμάνοι, στην ευρύτερη περιοχή, και συγκεκριμένα στις περιοχές της Γαστούνης και του Λάλα, ήταν συγκεντρωμένοι μεγάλοι πληθυσμοί Τουρκαλβανών, οι οποίοι αποτελούσαν μια από τις βασικές πολεμικές μονάδες της οθωμανικής διοίκησης στην Πελοπόννησο.¹³ Από αυτούς επιλέγονταν, κατά κύριο λόγο, οι τοπικοί αγάδες, ζαπίτες και φοροεκμισθωτές της περιοχής. Δίπλα τους είχε αναπτυχθεί μια τοπική αρχοντία χριστιανών υπηκόων, από τους οποίους προέρχονταν οι τοπικοί προεστοί και οι γραμματείς των μουσουλμάνων αγάδων.¹⁴ Αυτοί υπεκμισθωναν τα φορολογικά έσοδα των διάφορων χω-

8. William Martin Leake, *Travels in the Morea with a map and plan*, τ. 1, Λονδίνο, John Murray, 1830, σ. 45.

9. Μιχαήλ Σακελλαρίου, *Η Πελοπόννησος κατά την δευτέραν τουρκοκρατίαν (1715-1821)*, έκδοση βελτιωμένη και επαυξημένη, Αθήνα, Ηρόδοτος, 2012, σ. 143, 330, 364.

10. Στο ίδιο, σ. 340, 432· W. M. Leake, *Travels*, ό.π., σ. 46.

11. Ελένη Γιαννακοπούλου, «Το εμπόριον εις την Πελοπόννησον κατά την β' πενταετίαν του 19ου αιώνα», *Πελοποννησιακά ΙΒ'* (1976-1977), σ. 103, 134.

12. Παντελής Μούτσουλας, *Υλοτομία ναυπηγικής ξυλείας στα δάση του Αλφειού (1829-1843)*, Αθήνα, Ασίνη, 2016, σ. 31.

13. Μ. Σακελλαρίου, *Η Πελοπόννησος*, ό.π., σ. 168. Για μια ολοκληρωμένη παρουσίαση της κοινότητας των Τουρκαλβανών του Λάλα βλ. Αθανάσιος Φωτόπουλος, «Οι Λαλαίοι Τουρκαλβανοί», *Επετηρίς Εταιρείας Ηλειακών Μελετών Β'* (Αθήνα 1983), σ. 419-443.

14. Αθανάσιος Φωτόπουλος, *Οι Κοτζαμπάσηδες της Πελοποννήσου κατά τη*

ριών και ασκούσαν εμπορική δραστηριότητα εκμεταλλευόμενοι το εμπορικό πλεόνασμα της αγροτικής περιοχής.¹⁵ Τα μέλη της ομάδας αυτής, που κατά βάση προέρχονταν από τις οικογένειες Αυγερινού, Άχολου, Βιλαέτη, Κρεστενίτη, Μήτζου, Μοσχούλα και Παπασταθόπουλου, συγκροτούσαν έναν συμπαγή πυρήνα που διέθετε ευρωπαϊκές παραστάσεις είτε λόγω της παραμονής τους στο εξωτερικό (Ζάκυνθο, Ιταλία), είτε λόγω της εμπορικής δραστηριότητας που είχαν αναπτύξει στα διάφορα εμπορικά κέντρα της Δύσης και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.¹⁶

Οι πρώτες τριβές μεταξύ των μελών της τοπικής αρχοντίας

Μετά τη φυγή των Λαλαίων Τουρκαλβανών από την Πάτρα, τον Ιούνιο του 1821, η επαρχία Πύργου βρέθηκε χωρίς υπολογίσιμη οθωμανική στρατιωτική δύναμη, η οποία, αν εξακολουθούσε να υπάρχει, θα μπορούσε να αποτελεί άμεση απειλή για τους χριστιανικούς πληθυσμούς. Την ίδια στιγμή, πολεμικές επιχειρήσεις διεξάγονταν σε όλη την Πελοπόννησο, με σημαντικότερη την πολιορκία των Πατρών. Τον Ιούνιο του 1822, ο Μαχμούτ Δράμαλης πασάς ξεκίνησε την εκστρατεία του προς την Πελοπόννησο. Η δημιουργία μεγάλων στρατοπέδων δημιούργησε ανάγκες τροφοδοσίας, οι οποίες καλύπτονταν με ποικίλους τρόπους. Δεδομένο πρέπει να θεωρείται ότι οι σιτοβολώνες των κάμπων της Γαστούνης και του Πύργου λειτούργησαν προς αυτή την κατεύθυνση.

Η συλλογή φόρων με πιο συγκροτημένο και συγκεντρωτικό τρόπο θα αρχίσει από τους πρώτους μήνες του 1822 και θα κορυφωθεί από το 1823 και μετά, όταν και η εθνική διοίκηση θα εδραιώσει την παρουσία

δεύτερη τουρκοκρατία (1715-1821), Αθήνα, Ηρόδοτος, 2005, σ. 132-133· Γεώργιος Χρυσανθακόπουλος, *Η Ηλεία επί Τουρκοκρατίας*, Αθήνα 1950, σ. 72, 83.

15. Γ. Χρυσανθακόπουλος, *Η Ηλεία*, ό.π., σ. 72, 83.

16. Οι Λυκούργος Κρεστενίτης και Αγαμέμνων Αυγερινός είχαν σπουδάσει στη Σχολή Τενέδου στην Κέρκυρα και στο Πανεπιστήμιο της Πίζας, αντίστοιχα, ενώ οι Χαράλαμπος Βιλαέτης και Πέτρος Μήτζου είχαν υπηρετήσει ως αξιωματικοί στο ελληνικό σύνταγμα του βρετανικού στρατού στα Ιόνια Νησιά, βλ. Γ. Χρυσανθακόπουλος, *Η Ηλεία*, ό.π., σ. 105-110· Αλόη Σιδέρη, *Έλληνες φοιτητές στο Πανεπιστήμιο της Πίζας (1806-1861)*, τ. Β', Αθήνα, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας – Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, 1989, σ. 424, 474. Ακόμα, όμως, και τα βαφτιστικά ονόματα της πυργιώτικης ελίτ μαρτυρούν τη λειτουργία νέων προς την εποχή εκείνη και τον τόπο μηχανισμών. Αρχαιοελληνικά ονόματα συναντάμε σχεδόν σε όλες τις ισχυρές οικογένειες του Πύργου: Βιλαέτη (Λύσανδρος), Αυγερινού (Αγαμέμνων), Διάκου (Τηλέμαχος), Κρεστενίτη (Σόλων, Επαμεινώνδας, Λυκούργος, Νικίας [Οικονομόπουλος]), Άχολου (Αλέξανδρος) κ.ά.

της. Ήδη από το 1822, παρατηρούμε ότι μεγάλο μέρος της επικράτειας της Πελοποννήσου είχε αποτελέσει αντικείμενο φορολόγησης.¹⁷ Εντούτοις, από τα διαθέσιμα στοιχεία απουσιάζει πλήρως η περιοχή του Πύργου, με εξαίρεση το ιχθυοτροφείο και το τελωνείο, τα οποία φαίνεται να δημοπρατήθηκαν για 35.000 και 1.600 γρόσια, αντιστοίχως.¹⁸ Προκύπτει, δηλαδή, ότι μικρό μέρος της επαρχίας Πύργου φορολογήθηκε κατά το έτος 1822.¹⁹ Η απουσία αναφορών σχετικά με τη μη συλλογή φόρων στα γραπτά τεκμήρια ίσως και να καταδεικνύει την ύπαρξη κάποιας διευθέτησης άλλου είδους, που πιθανόν δεν γνωρίζουμε. Και αυτό διότι, την ίδια περίοδο, σε άλλες περιοχές, όπου η εφαρμογή της φορολόγησης παρουσίασε δυσχέρειες, όπως για παράδειγμα στη Γαστούνη, τη Βοστίτσα ή τη Μεθώνη και την Κορώνη, οι αντιδράσεις αποτυπώθηκαν στα σχετικά έγγραφα της εποχής.²⁰ Η περίεργη, άλλωστε, ισορροπία μεταξύ του περιφερειακού οργάνου της Πελοποννησιακής Γερουσίας και της Εθνοσυνέλευσης ασφαλώς ευνοούσε τέτοιου είδους τοπικές διευθετήσεις.

Σε κάθε περίπτωση, μπορούμε βέβαια να υποθέσουμε ότι η συλλογή φόρων πραγματοποιήθηκε αποσπασματικά από τους εφόρους του Πύργου, οι οποίοι ήταν σε γενικές γραμμές τα ίδια πρόσωπα που αγόραζαν τα δικαιώματα φόρων από τους τοπικούς αγάδες κατά την προεπαναστατική περίοδο,²¹ από τους μοναδικούς δηλαδή ανθρώπους που διέθεταν τους κατάλληλους μηχανισμούς συλλογής φόρων και μονοπωλούσαν διαχρονικά τα κοινοτικά αξιώματα. Οι κατηγορίες που διατυπώνονται μεταξύ των εφόρων για κατάχρηση των εισοδημάτων της επαρχίας,

17. Σ. Μποζίκης, *Ελληνική Επανάσταση & Δημόσια Οικονομία*, ό.π., σ. 313.

18. *Αρχεία Ελληνικής Παλιγγενεσίας* (στο εξής *ΑΕΠ*), τ. 15, Αθήνα, Βιβλιοθήκη Βουλής των Ελλήνων, 1997, σ. 377. *Τα οικονομικά του Αγώνα. Φορολογία και Κράτος*, ΠΕ / ΕΙΕ, ό.π.

19. Σ. Μποζίκης, *Ελληνική Επανάσταση & Δημόσια Οικονομία*, ό.π., σ. 302.

20. Στο ίδιο, σ. 278, 313· Νίκος Τόμπρος, «Η Πελοποννησιακή Γερουσία υπό το πρίσμα των πρωταγωνιστών της: Οι μαρτυρίες των Αμβρόσιου Φραντζή και Νικόλαου Σπηλιάδη», Δημήτρης Δημητρόπουλος – Βασίλης Παναγιωτόπουλος – Μαρία Χριστίνα Χατζηγιάννου (επιμ.), *Πελοποννησιακή Γερουσία. Ένας πολιτικός θεσμός της Ελληνικής Επανάστασης. Πρακτικά Συνεδρίου του Τομέα Νεοελληνικών Ερευνών*, Αθήνα, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών / ΕΙΕ, 2023, σ. 91.

21. Σίμος Μποζίκης, «Δημοπρασίες δημοσίων προσόδων στην Ελληνική Επανάσταση. Κόσμοι του Εικοσιένα στη διαδικασία ενός μηχανισμού», Δημήτρης Δημητρόπουλος – Μαρία Χριστίνα Χατζηγιάννου (επιμ.), *Η Οικονομία στα χρόνια της Επανάστασης, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου του Τομέα Νεοελληνικών Ερευνών*, Αθήνα, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 2023, σ. 118.

κατά τα έτη 1821-1823, επιβεβαιώνουν την εκδοχή περί στρεβλώσεων στη διαχείριση των δημοσίων πόρων.²²

Οι πρώτες τριβές μεταξύ των μελών της τοπικής αρχοντίας καταγράφονται μόλις τον Φεβρουάριο του 1823 σε αναφορά του Χριστόδουλου Άχολου προς την Πελοποννησιακή Γερουσία.²³ Στην αναφορά του ο Χριστόδουλος καταγράφει την άναρχη κατάσταση που συνάντησε στο ιχθυοτροφείο (διβάρι) Πύργου, αναφέροντας ότι δεν βρήκε «ούτε μίαν λίτραν» βαμβακιού, και διατυπώνει κατηγορίες κατά των εφόρων Λύσανδρου Βιλαέτη, Ιωάννη Κρεστενίτη και Γεωργάκη Άχολου, ότι είχαν καταχραστεί τα γεννήματα της λιμνοθάλασσας, δηλαδή το βαμβάκι και το αλάτι, και ότι τα είχαν παρακρατήσει για λογαριασμό τους, χωρίς, μάλιστα, να αποδώσουν το μερτικό που αναλογούσε στον έτερο έφορο, Αλέξη Μοσχούλα, βάσει των εξόδων που ο τελευταίος είχε καταβάλει.

Ο Χριστ. Άχολος που εμφανίζεται να διατυπώνει τις καταγγελίες, δεν είναι τυχαίο πρόσωπο και θα πρωταγωνιστήσει στην πολιτική ζωή του Πύργου μέχρι το 1827, οπότε και θα δολοφονηθεί από τον Λυκούργο Κρεστενίτη.²⁴ Μέλος της παλαιότερης οικογένειας της πόλης, έφορος Πύργου και γερουσιαστής στην Πελοποννησιακή Γερουσία, διαδραμάτισε κομβικό ρόλο στις επαναστατικές διεργασίες της επαρχίας. Ως γερουσιαστής ανέπτυξε έντονη δραστηριότητα και ανέλαβε μια σειρά ρόλων που εκτεινονταν πέραν των στενών γεωγραφικών ορίων της περιοχής του. Υπήρξε μέλος («Υπουργός») της εξαμελούς Επιτροπής Οικονομικών της Πελοποννησιακής Γερουσίας, ενώ στα τέλη Ιουλίου 1822 είχε αναλάβει να πραγματοποιήσει έρανο σε διάφορες επαρχίες, προκειμένου να συλλεχθούν χρήματα για τη συγκέντρωση πολεμοφοδίων ενόψει της εκστρατείας του Δράμαλη.²⁵ Η ενεργή συμμετοχή του στα όργανα εξουσίας θα αναβαθμίσει τον ρόλο του μεταξύ των τοπικών αρχόντων και θα καταδείξει, για άλλη μία φορά, τη σημασία συμμετοχής σε αυτά. Η ανάληψη ευρύτερων ρόλων και η γνωριμία του με σημαντικούς παράγοντες της Επανάστασης στην Τριπολιτσά, όπως ο Παπαφλέσσας, θα τον ωφελήσει πολλαπλώς και αναμφίβολα θα παίξει τον δικό

22. ΓΑΚ, Συλλογή Βλαχογιάννη, Σειρά 001, Υποσειρά 001, φάκ. 59, αρ. 21 (λήψη 43) [στο εξής: λ. Πρόκειται για την αρίθμηση των ψηφιοποιημένων εγγράφων στον @ρχαιομνήμονα]. ΓΑΚ, Αρχείο Μινιστέρου / Γραμματείας / Υπουργείου της Οικονομίας (περίοδος Αγώνος) [1821-1827], φάκ. 7, η από 8.5.1823 επιστολή των Λ. Κρεστενίτη και Λ. Βιλαέτη προς τη Σεβαστή Διοίκηση (λ. 383).

23. *ΑΕΠ*, τ. 9, Αθήνα 1976, σ. 38.

24. Αντώνιος Λιγνός, *Αρχαία Λάζαρου και Γεωργίου Κουντουριώτη 1821-1832*, τ. Η', Αθήνα, Βιβλιοθήκη ΓΑΚ, 1966, σ. 39-41.

25. Ν. Τόμπρος, «Η Πελοποννησιακή Γερουσία», *ό.π.*, σ. 83, 91.

της ρόλο στη μετέπειτα διαμάχη για τις δημόσιες προσόδους της περιοχής.

Η χρονική συγκυρία των κατηγοριών του Χριστ. Άχολου κατά των υπολοίπων εφόρων δεν είναι ασήμαντη, καθώς συμπίπτει με το επικείμενο τέλος των εργασιών της Πελοποννησιακής Γερουσίας, τη διενέργεια εκλογών για την επιλογή πληρεξούσιων στη Β' Εθνοσυνέλευση και την έναρξη του οικονομικού έτους. Οι εξελίξεις αυτές σηματοδοτούσαν σημαντικές αλλαγές σε επίπεδο ισορροπιών, από τις οποίες οι αντιμαχόμενες πλευρές προσδοκούσαν οφέλη και κυρίως τη διευθέτηση του ζητήματος των δημοσίων προσόδων, τα προσδοκώμενα έσοδα από την πώληση των οποίων θα ανέρχονταν στα 75.000 γρόσια, σύμφωνα με τον προϋπολογισμό που ψήφισε η Εθνοσυνέλευση, τον Απρίλιο του 1823.²⁶ Στην Εθνοσυνέλευση συμμετείχαν ως πληρεξούσιοι της επαρχίας Πύργου οι εξής: Α. Μοσχούλας, Λ. Βιλαέτης, Αγαμέμνων Αυγερινός, Λ. Κρεστενίτης, Γεωργάκης Παπαζαφειρόπουλος, Αναστάσιος Κωτούλας και Χριστ. Άχολος.²⁷

Μετά την ολοκλήρωση των εργασιών της Εθνοσυνέλευσης, συγκροτήθηκε σε σώμα το Βουλευτικό. Από τους πληρεξούσιους της επαρχίας τη θέση του παραστάτη σε αυτό διεκδίκησαν οι Χριστ. Άχολος και Λ. Βιλαέτης. Μετά από μία επεισοδιακή εκλογική διαδικασία, και αφού είχαν μεσολαβήσει, τον Απρίλιο του 1823, νέες κατηγορίες από τον Α. Μοσχούλα για καταχρήσεις των εθνικών προϊόντων από τους Λ. Βιλαέτη, Λ. Κρεστενίτη και Α. Κωτούλα, το Βουλευτικό δέχτηκε, κατ' αρχάς προσωρινά, ως νόμιμα εκλεγμένο παραστάτη τον Λ. Βιλαέτη, μέλος επιφανούς και παλαιάς οικογένειας του Πύργου.²⁸

Από την πυκνή αλληλογραφία των δύο πλευρών με την κεντρική διοίκηση για την υπόθεση της εκλογής παραστάτη προκύπτει ότι οι συμμαχίες που θα αναμετρούνταν για το ζήτημα των δημοσίων προσόδων είχαν ήδη διαμορφωθεί. Από τη μια ο Χριστ. Άχολος με τον Α. Μοσχούλα, μέλος της Φιλικής Εταιρείας, πρόκριτο της Αγουλινίτσας, διαχρονικό μισθωτή των προσόδων της περιοχής από τους Οθωμανούς και οπλαρχηγό, τον Γ. Παπαζαφειρόπουλο, επίσης παράγοντα από την Αγουλινίτσα, και τον Γ. Άχολο, πρόκριτο από τον Πύργο και θείο του Χριστόδουλου (στο εξής: συμμαχία Άχολου) και από την άλλη οι Λ. Βιλαέτης, Πέτρος

26. *ΑΕΠ*, τ. 3, Αθήνα 1971, σ. 117.

27. Σάκης Δημητριάδης, «Β' Εθνοσυνέλευση και Β' Βουλευτικό – Πύργου», *Α' Ελληνική Δημοκρατία. Ατλαντας δημοκρατικών θεσμών και διαδικασιών*, Αθήνα, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων – Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών / ΕΙΕ – Βιβλιοθήκη της Βουλής, 2022, https://www.firstrepublic1821.gr/procedure_province/v-ethnosyneleysi-kai-v-voyleytiko-pyrgoy/ (τελευταία ανάκτηση: 18.8.2025).

28. ΓΑΚ, Συλλογή Βλαχογιάννη, Σειρά 001, Υποσειρά 001, φάκ. 59, αρ. 21 (λ. 43). *ΑΕΠ*, τ. 2, Αθήνα 1972 [1862], σ. 14.

Μήτζου ή Μήτσου, αρχηγός των όπλων της επαρχίας Πύργου με θητεία στο ελληνικό σύνταγμα του βρετανικού στρατού στα Ιόνια νησιά, Α. Κωτούλας, πρόκριτος και πληρεξούσιος στη Β' Εθνοσυνέλευση, Ι. Κρεστενίτης, πρόσωπο με επιρροή και μεγάλη οικονομική επιφάνεια, και Λ. Κρεστενίτης, γιος του προηγούμενου, πολιτικός με σπουδές στη Σχολή της Τενέδου στην Κέρκυρα και πρώτος ξάδελφος του Π. Μήτζου (στο εξής: συμμαχία Κρεστενίτη).²⁹

Η ανακίνηση του ζητήματος των δημοσίων προσόδων

Στα μέσα Μαΐου, το ζήτημα των δημοσίων προσόδων που ήδη εκκρεμούσε, θα έρθει στο προσκήνιο με αφορμή επιστολή των κατοίκων προς τον Λ. Βιλαέτη, με την οποία του ζητούσαν να αποσπάσει τον μουκατά για λογαριασμό της επαρχίας καταβάλλοντας το ίδιο ποσό με τους ξένους αγοραστές.³⁰

Στις αρχές Ιουνίου, όμως, αποκαλύπτεται ότι ο μουκατάς είχε πουληθεί σε ανύποπτη στιγμή, στις 18 Ιανουαρίου 1823, από την Πελοποννησιακή Γερουσία στον Δημήτριο Αποστόλου ή Αποστολόπουλο, πρόσωπο άγνωστο και ξένο στην επαρχία Πύργου, έναντι 35.000 ή 75.000 γροσίων, με σκοπό τη χρηματοδότηση του στόλου που περιπολούσε στον Κορινθιακό κόλπο.³¹ Η ενέργεια, μάλιστα, αυτή είχε επικυρωθεί από τον γενικό γραμματέα του Υπουργείου Οικονομικών Σπυρίδωνα Παπαλεξόπουλο.³² Η πώληση των εισοδημάτων της επαρχίας, και μάλιστα εν κρυπτώ («έλειψε η ειδοποίησις εκ διόλου της πωλήσεως»), σε ιδιώτη και όχι στην ίδια

29. ΓΑΚ, Αρχείο Μινιστέριου / Γραμματείας / Υπουργείου του Δικαίου (περιόδου κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια), φάκ. 87, αρ. 59 (λ. 144). Καλλιόπη Μοσχούλα-Μπακάκου, «Η Αγουλνίτσα και η συμβολή της εις την Ελληνικήν Επανάστασιν», *Ολυμπιακά Χρονικά Β'* (1971), σ. 99.

30. *ΑΕΠ*, τ. 12, Αθήνα 1979, σ. 76.

31. *ΑΕΠ*, τ. 11, Αθήνα 1978, σ. 37. Αντώνιος Λιγνός, *Αρχαία Λάζαρον και Γεωργίου Κουντουριώτη 1821-1832*, τ. Θ', Αθήνα, Βιβλιοθήκη ΓΑΚ, 1966, σ. 31-32. Επικρατεί σύγχυση ως προς το τίμημα των προσόδων καθώς στα έγγραφα της εποχής αναφέρονται και τα δύο ποσά. Αν και το αρχικό τίμημα ήταν τα 75.000 γρόσια, στη συνέχεια φαίνεται να μειώθηκε στα 30.000 γρόσια (βλ. ιδίως ΓΑΚ, Υπηρεσιακά Έγγραφα, ΚΠΑΚ 12, φάκ. 44, σ. 1-2, όπου από τα οικονομικά κατάστιχα της Διοίκησης επιβεβαιώνεται η εκδοχή για τα 30.000 γρόσια). Περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον Δημήτριο Μωραΐτη Αποστόλου ή Αποστολόπουλο λανθάνουν. Ο Τσοτσορός, πάντως, τον κατατάσσει στο νησιώτικο κεφάλαιο, βλ. Στ. Τσοτσορός, *Οικονομικοί και κοινωνικοί μηχανισμοί*, ό.π., σ. 261.

32. Αντ. Λιγνός, *Αρχαία Λάζαρον και Γεωργίου Κουντουριώτη*, τ. Θ', ό.π., σ. 31-32.

την επαρχία στηλιτεύθηκε από τον Α. Βιλαέτη σε επιστολή του προς το Βουλευτικό.³³

Είναι προφανές ότι η είδηση της πώλησης των προσόδων σε προγενέστερο χρονικό σημείο δεν αιφνιδίασε την ομάδα του Χριστ. Άχολου. Ο τελευταίος πρέπει να είχε σαφή γνώση της συγκεκριμένης οικονομικής δοσοληψίας, καθώς, όπως ήδη αναφέρθηκε, υπήρξε δραστήριο μέλος της Πελοποννησιακής Γερουσίας και επομένως αποκλείεται να είχε λάβει χώρα η πώληση των δικαιωμάτων εν αγνοία του. Στην πραγματικότητα η εξέλιξη αυτή επιβεβαιώνει αυτό που επισημάνθηκε ανωτέρω: τη σημασία συμμετοχής στα κεντρικά όργανα λήψης αποφάσεων. Είναι δεδομένο ότι η συγκεκριμένη πώληση, με τον τρόπο που αυτή έγινε και θα καταδειχθεί πιο κάτω, δεν θα είχε λάβει χώρα αν ο Χριστ. Άχολος δεν είχε καταλάβει τις αντίστοιχες θέσεις στον νεοφυή οργανισμό και δεν είχε πραγματοποιήσει τις κατάλληλες επαφές με στρατιωτικούς και πολιτικούς παράγοντες της Πελοποννήσου.

Αντίστοιχα, η απάντηση της άλλης πλευράς σε αυτή την εξέλιξη επιχειρήθηκε με την αξιοποίηση της επιρροής που διέθετε στα κεντρικά όργανα. Άλλωστε, η ομάδα Κρεστενίτη μονοπωλούσε την εκπροσώπηση της επαρχίας εντός του Βουλευτικού και μπορούσε να ασκήσει τις απαραίτητες πιέσεις στην κεντρική διοίκηση. Με σειρά επιστολών μερίδα κατοίκων και διοικητικών παραγόντων της επαρχίας Πύργου ζήτησε να ακυρωθεί η πώληση στον Δ. Αποστόλου, ο οποίος, όπως αποκαλύφθηκε, αν και έπρεπε να είχε καταβάλει 30.000 γρόσια μέχρι τις 15 Απριλίου 1823, δεν το είχε πράξει.³⁴ Στις 8 Ιουνίου το Βουλευτικό διατύπωσε την άποψη να δοθεί διορία τριών ημερών στον Αποστόλου, προκειμένου να καταβάλει τα αναγκαία γρόσια.³⁵

Την ίδια ημέρα, στις 8 Ιουνίου 1823, οι Χριστ. Άχολος, Γ. Άχολος, Α. Μοσχούλας και Γ. Παπαζαφειρόπουλος εμφανίστηκαν ενώπιον του επάρχου Πύργου Γαλάνη Κουμουντουράκη και του παρουσίασαν έγγραφα των Γρηγορίου Δικαίου Παπαφλέσσα, υπουργού Εσωτερικών, Πάνου Θ. Κολο-

33. *ΑΕΠ*, τ. 11, ό.π., σ. 37. Γνωρίζουμε και από άλλα παραδείγματα, όπως αυτό της επαρχίας του Αργούς, ότι η ενοικίαση των δημοσίων προσόδων σε πρόσωπο εκτός επαρχίας αποτελούσε αφορμή για διαμαρτυρίες. Βλ. Σίμος Μποζίκης, «Δημοπρασίες δημοσίων προσόδων στην Ελληνική Επανάσταση. Κόσμοι του Εικοσιένα στη διαδικασία ενός μηχανισμού», Σοφία Λαΐου (επιμ.), *Μνήμη Εύης Ολυμπίτου, Τοπικές κοινωνίες στον θαλάσσιο και ορεινό χώρο στα νότια Βαλκάνια 18ος-19ος αιώνας, Πρακτικά Συμποσίου, Κέρκυρα, Ιόνιο Πανεπιστήμιο – Τμήμα Ιστορίας*, 2014, σ. 311.

34. *ΑΕΠ*, τ. 11, ό.π., σ. 37.

35. *ΑΕΠ*, τ. 2, ό.π., σ. 66.

κοτρώνη και Δ. Αποστόλου, από τα οποία προέκυπτε ότι είχαν καταστεί κύριοι των δικαιωμάτων εισπραξής των φόρων των δημοσίων προσόδων.³⁶ Σύμφωνα με τα όσα προέκυψαν, οι Παπαφλέσσας και Π. Κολοκοτρώνης είχαν αγοράσει μερίδιο των εισοδημάτων της επαρχίας από τον Δ. Αποστόλου και εν συνεχεία όλοι μαζί τα είχαν μεταπωλήσει στη συντροφιά Άχολου για περισσότερα από 60.000 γρόσια.³⁷ Από μεταγενέστερη μαρτυρία μαθαίνουμε ότι το κέρδος από την πώληση ανερχόταν σε 30.000 γρόσια.³⁸ Το ποσό αυτό δείχνει και το μεγάλο περιθώριο κέρδους που μπορούσε κανείς να αποκομίσει από τέτοιου είδους επενδυτικές δραστηριότητες.

Η κατάληξη του μουκατά στη συντροφιά του Χριστ. Άχολου δεν πρέπει να μας ξενίσει. Ο Παπαφλέσσας, άλλωστε, δεν ήταν άγνωστος με τον Άχολο. Οι δύο τους είχαν συνυπάρξει στην Επιτροπή επί των Οικονομικών της Πελοποννησιακής Γερουσίας, ενώ ανάλογη συνεργασία, εντός του ίδιου πλαισίου, φαίνεται ότι είχε υπάρξει και με τον Π. Κολοκοτρώνη.³⁹ Εξίσου στενές σχέσεις διατηρούσε ο Παπαφλέσσας με τον Α. Μοσχούλα.⁴⁰

Για τους Παπαφλέσσα και Π. Κολοκοτρώνη η εμπλοκή τους σε αυτή την υπόθεση ήταν, πρωτίστως, μία επένδυση. Δεν είναι τυχαίο ότι και οι δύο εμφανίζονται τα επόμενα χρόνια να κατέχουν σημαντική ακίνητη περιουσία, η οποία δημιουργήθηκε στο σύνολό της εν μέσω πολέμου, ενώ ο Π. Κολοκοτρώνης εμφανίζεται την ίδια χρονιά ως ο πρώτος αγοραστής των δικαιωμάτων των προσόδων στη γειτονική επαρχία Φαναρίου.⁴¹

Ένας άλλος παράγοντας που συνέβαλε στην εμπλοκή τους υπήρξε η περιορισμένη εμβέλεια των προσωπικοτήτων της περιοχής. Είναι χαρακτηριστικό ότι η επαρχία Πύργου δεν ανάδειξε καμία ιδιαίτερος σημαντική πολιτική ή στρατιωτική προσωπικότητα κατά τη διάρκεια της Επανάστασης, γεγονός το οποίο ασφαλώς ευνόησε την ανάμειξη ξένων προς την επαρχία προσώπων. Τέλος, είναι βάσιμο να υποθέσουμε ότι οι

36. *ΑΕΠ*, τ. 17, Αθήνα 1999, σ. 27.

37. Στο ίδιο, σ. 27· *ΑΕΠ*, τ. 11, ό.π., σ. 46· ΓΑΚ, Αρχείο Μινιστέρου / Γραμματείας / Υπουργείου του Δικαίου (περιόδου Αγώνος), φάκ. 15, αρ. 345 (λ. 490-491)· ΓΑΚ, Υπουργείο Δικαίου, ό.π., φάκ. 21 (λ. 155-156).

38. ΓΑΚ, Υπουργείο Δικαίου, ό.π., φάκ. 21, αρ. 86 (λ. 155-156).

39. Ν. Τόμπρος, «Η Πελοποννησιακή Γερουσία», ό.π., σ. 97.

40. ΓΑΚ, Αρχείο Δημητρίου Πλαπούτα, Κ. 69α, αρ. 77, όπου ο Παπαφλέσσας αναφέρει για τον Α. Μοσχούλα ότι (τον άνθρωπον τούτον τον έχω εξ αρχής μαζί μου και τον ε γνώρισα φίλον ειλικρινή και διά τούτο τον ηγάπησα και τον αγαπώ, ως τον ίδιο εαυτόν μου).

41. Σ. Μποζίκης, *Ελληνική Επανάσταση & Δημόσια Οικονομία*, ό.π., σ. 392· ΓΑΚ, Υπουργείο Οικονομίας, ό.π., φάκ. 9 (λ. 833).

Παπαφλέσσας και Π. Κολοκοτρώνης, πέρα από την παραχώρηση των δικαιωμάτων του ίδιου του μουκατά, προσέφεραν και κάτι ακόμη: την αναγκαία στρατιωτική και πολιτική ισχύ που θα επέτρεπε σε όποιον αποκτούσε τις προσόδους να τις εκμεταλλευτεί αποτελεσματικά.

Την ίδια στιγμή, ο έπαρχος Γ. Κουμουντουράκης, σύμφωνα με καταγγελίες, παρά τις διαβεβαιώσεις του στους νέους αγοραστές για σεβασμό των δικαιωμάτων τους, έστειλε δικούς του ανθρώπους σε διάφορα χωριά και λιμνοθάλασσες για να ελέγξει τα αγροτικά προϊόντα.⁴² Παράλληλα, ο Ι. Κρεστενίτης, επιστάτης της επαρχίας, φαίνεται να ξεσήκωνε τα χωριά να μη δεχθούν τους νέους αγοραστές, με τους τελευταίους να τον κατηγορούν για καταχρήσεις και κλοπές.⁴³

Στις 11 Ιουνίου 1823, ο Δ. Αποστόλου επανήλθε με επιστολή του προς το Εκτελεστικό ανακοινώνοντας την πρόθεσή του να παραιτηθεί από τα δικαιώματα του μουκατά, υπό την προϋπόθεση ότι θα αποζημιωνόταν για τα έξοδα που είχε καταβάλει κατά την πολύμηνη παραμονή του στην Τριπολιτσά για τις ανάγκες κατακύρωσης αυτού.⁴⁴ Ο ίδιος θεωρούσε ότι ήταν ακόμη κύριος των δικαιωμάτων του μουκατά, από τη στιγμή που οι Παπαφλέσσας και Π. Κολοκοτρώνης δεν είχαν αποδώσει σε αυτόν το συμφωνημένο αντίτιμο, το οποίο αυτοί θα το λάμβαναν από οφειλές της διοίκησης. Στις 13 Ιουνίου, το Βουλευτικό, με παρόντα τον Αποστόλου, πρότεινε στον τελευταίο να παραμείνουν τα δικαιώματα των προσόδων σε αυτόν, καθώς «τούτο συμφέρει μάλλον διά την κατεπείγουσαν ανάγκην της Πατρίδος».⁴⁵ Ο Αποστόλου αποδέχθηκε την πρόταση αυτή υπό την προϋπόθεση χορήγησης δεκαπενθήμερης προθεσμίας καθώς και εγγράφου της διοίκησης, με το οποίο θα αναγνωριζόταν ως αποκλειστικός κύριος του μουκατά, αποκλεισμένων των Παπαφλέσσα και Π. Κολοκοτρώνη.⁴⁶

Όπως σημειώσαμε ανωτέρω, η ενοικίαση της συλλογής των φόρων των δημοσίων προσόδων ήταν μια περίπλοκη διαδικασία που ενέπλεκε πλήθος ανθρώπων. Επιστάτες, μεταφορείς, εκτιμητές, φύλακες ήταν μερικοί από τους κρίκους αυτής της αλυσίδας. Όλοι αυτοί συνέθεταν ένα εκτεταμένο δίκτυο, το οποίο ελάχιστοι διέθεταν εντός των ορίων της επαρχίας. Ακόμη και η συμμαχία Άχολου που είχε στη διάθεσή της έναν τέτοιο μηχανισμό ήδη από την προεπαναστατική περίοδο, φαίνεται να αντιμετώπιζε σημαντικές δυσχέρειες στο να επιβληθεί σε ολόκληρη την επικράτεια της επαρχίας.

42. *ΑΕΠ*, τ. 17, ό.π., σ. 27.

43. Στο ίδιο, σ. 28.

44. *ΑΕΠ*, τ. 11, ό.π., σ. 45-46.

45. *ΑΕΠ*, τ. 2, ό.π., σ. 73.

46. *ΑΕΠ*, τ. 11, ό.π., σ. 46.

Στο σημείο αυτό παρεμβαίνει ο Παπαφλέσσας, υπουργός Εσωτερικών από τον Απρίλιο του 1823, εκδίδοντας δύο αυστηρές διαταγές προς τον έπαρχο: η μία για να διευκολύνει την είσπραξη των προσόδων από τους αγοραστές τους και η άλλη για να συλλάβει τους βασικούς υποκινητές των αντιδράσεων.⁴⁷ Με την εν λόγω παρέμβαση ο Παπαφλέσσας από ελεγχόμενος μετατρέπεται σε ελεγκτή.

Η σύμπτωση των δύο αυτών ιδιοτήτων θα επισημανθεί αμέσως από τη συμμαχία Κρεστενίτη.⁴⁸ Σε επιστολή του επάρχου προς τον Παπαφλέσσα, ο πρώτος θα τον ενημερώσει ότι κατά τη συνάντησή μαζί τους αυτοί αρνήθηκαν να αναγνωρίσουν τη νομιμότητα της διαταγής του «νομίζοντάς σε διά μεροληπτήν και την εξοχότη σου ως πωλητήν του μουκατά και ότι τους υπερασπίζεσαι» και ότι αδυνατεί να επιβάλει την τάξη.⁴⁹ Του διαμήνυσαν, μάλιστα, να μην τολμήσει να στείλει ανθρώπους των αγοραστών στα χωριά, γιατί θα τους δολοφονούσαν.

Την ίδια μέρα, εξήντα επιστάτες, πρόκριτοι και δημογέροντες του Πύργου απέστειλαν επιστολή προς το Βουλευτικό επαναλαμβάνοντας τα επιχειρήματά τους περί εκχώρησης του μουκατά στην επαρχία και καταγγέλλοντας την απόφαση της κεντρικής διοίκησης καθώς και τη διαταγή του Υπουργού Εσωτερικών για τη σύλληψη τριών πολιτών.⁵⁰ Στην επιστολή απειλούσαν ότι, σε περίπτωση που η διευθέτηση παρέμενε ως είχε, δεν θα συμμετείχαν στις αναγκαίες εκστρατείες και ότι θα κατέστρεφαν όλα τα προϊόντα. Την απειλή περί μη εκκίνησης των στρατευμάτων θα τη χρησιμοποίησει και ο Π. Μήτζου, ο οποίος θα ισχυριστεί ότι οι στρατιώτες ήταν έτοιμοι να ξεκινήσουν, όταν έφτασε η είδηση ότι ο μουκατάς πωλήθηκε στους Χριστ. Άχολο και Α. Μοσχούλα, με αποτέλεσμα όλοι να αποφασίσουν «τα γεννήματα να καύσουν και εις το πέλαγος να πέσουν».⁵¹

Έχει σημασία να παρατηρήσουμε ότι οι κατηγορίες που διατυπώνονται από την πλευρά τους σχετίζονται με τη νομιμότητα των αποφάσεων του υπουργού Εσωτερικών και όχι με την έλλειψη αρμοδιότητας της κεντρικής διοίκησης να αποφασίζει. Η άρνησή τους να δεχτούν τους αγοραστές της επαρχίας δεν στηριζόταν στην αμφισβήτηση της ίδιας της κεντρικής διοίκησης, αλλά στη διαφωνία τους με τη νομιμότητα

47. ΓΑΚ, Αρχείο Γραμματείας των Εσωτερικών (περίοδος Αγώνος) [1821-1828], φάκ. 13 (λ. 46, 47).

48. *ΑΕΠ*, τ. 17, ό.π., σ. 41.

49. *ΑΕΠ*, τ. 13, ό.π., σ. 267.

50. *ΑΕΠ*, τ. 12, ό.π., σ. 103.

51. ΓΑΚ, Υπουργείο Μινιστέρου / Γραμματεία / Υπουργείου του Πολέμου (περίοδος Αγώνος), φάκ. 3, αρ. 76 (λ. 123).

της αρχικής απόφασης πώλησης του μουκατά από τον προγενέστερο πολιτικό οργανισμό της Πελοποννησιακής Γερουσίας και με τις διαταγές του υπουργού Εσωτερικών, τον οποίο κατηγορούσαν ότι παρέκαμπτε το Εκτελεστικό με τις διαταγές του.

Η πλευρά Κρεστενίτη με τον λόγο που υιοθετεί, εμφανίζεται ως υπερασπιστής των δικαίων της επαρχίας και κατ' επέκταση της πατρίδας, και ως προστάτης των συμφερόντων της κεντρικής διοίκησης από αυτούς που με τη συμπεριφορά τους θέλουν να την πλήξουν. Στις διάφορες επιστολές της η συμμαχία Κρεστενίτη επικαλείται την κυρίαρχη βούληση του λαού που αποτελεί και τη νομιμοποιητική αρχή της ίδιας της κεντρικής διοίκησης. Δεν είναι, άλλωστε, τυχαία και η αποστροφή τους προς το Βουλευτικό: «Τι είμεθα ημείς, ανδράποδα αυτών; Τώρα είναι δημοκρατία, δεν είναι αριστοκρατία».⁵²

Με αυτή τη φράση οι υπογράφωντες όχι μόνο αμφισβητούν τη νομιμότητα των εντολών της διοίκησης επί τη βάση νεωτερικών επιχειρημάτων που σχετίζονται με τον τρόπο λήψης των αποφάσεων στο πλαίσιο μιας δημοκρατικής διοίκησης αλλά στην πραγματικότητα χαράσσουν μία τομή μεταξύ παλαιού και νέου, μεταξύ αριστοκρατίας και δημοκρατίας. Η κήρυξη της Επανάστασης του 1821 φαίνεται για τους υπογράφοντες να σημαίνει, εκτός από την προφανή ανατροπή της οθωμανικής διοίκησης, ουσιαστική μεταβολή στον τρόπο λήψης αποφάσεων, δηλαδή μετάβαση από την «αριστοκρατία» στη «δημοκρατία».

Η νέα μορφή πολιτικής οργάνωσης αποτελεί τον άξονα αναφοράς για τη συμμαχία Κρεστενίτη, ενώ ο πολιτικός αντίπαλος προσδιορίζεται με αντιθετικούς όρους ως προς το δημοκρατικό πολίτευμα («αριστοκρατία»). Έτσι, ο τρόπος με τον οποίο ο Παπαφλέσσας λαμβάνει αποφάσεις φαίνεται, κατά τους υπογράφοντες, να παρουσιάζει έναν μη ανεκτό αναχρονισμό, υπό την έννοια ότι ταυτίζεται με το παλαιό καθεστώς που επικρατούσε υπό την οθωμανική κυριαρχία και όχι με τη νέα επαναστατική πραγματικότητα η οποία επιτάσσει τη δημοκρατική λήψη αποφάσεων. Οι νεωτερικές αυτές διατυπώσεις μάς επιτρέπουν να θεωρήσουμε ως πιθανό συντάκτη των επιστολών αυτών τον Λυκούργο Κρεστενίτη, άτομο με σημαντική μόρφωση για την εποχή.⁵³

52. *ΑΕΠ*, τ. 12, ό.π., σ. 103.

53. Ο Λυκούργος Κρεστενίτης αναφέρεται ότι είχε σπουδάσει στη Ζάκυνθο και στη σχολή της Τενέδου στην Κέρκυρα. Μετά την επιστροφή του στον Πύργο άρχισε να διδάσκει στο τοπικό σχολείο αλλάζοντας το όνομά του από Αντώνιος σε Λυκούργος καθώς και τα ονόματα των ίδιων των μαθητών του σε αρχαιοελληνικά, βλ. Φώτιος Χρυσανθόπουλος ή Φωτάκος, *Βίοι Πελοποννησίων ανδρών και των*

Αντίστοιχα, η πλευρά Άχολου υπεραμύνεται των δικαιωμάτων της προς τον μουκατά επικαλούμενη τη νομιμότητα των αποφάσεων της διοίκησης και των συμφωνητικών πώλησης των προσόδων, και επισημαίνει την απείθεια του επάρχου και της ομάδας Κρεστενίτη προς τις αποφάσεις της κυβέρνησης. Γι' αυτούς οι αντίπαλοι είναι «φατριασταί», οι οποίοι διεγείρουν με ψέματα τον λαό, με σκοπό να καταχραστούν τα εισοδήματα της επαρχίας, πρακτική την οποία, σύμφωνα πάντα με τους ίδιους, είχαν εφαρμόσει και την προηγούμενη χρονιά.⁵⁴

Στις 20 Ιουνίου, το Βουλευτικό με μια σειρά προβουλευμάτων έλαβε θέση υπέρ της συμμαχίας Κρεστενίτη ζητώντας από το Υπουργείο Οικονομικών να υποχρεώσει τους Άχολο – Μοσχούλα να πουλήσουν για την ίδια τιμή τις δημόσιες προσόδους στην επαρχία, καθώς, σύμφωνα με τα όσα ανέφερε ενώπιον του σώματος ο Δ. Αποστόλου, ο τελευταίος είχε πουλήσει τις δημόσιες προσόδους για λογαριασμό της επαρχίας και όχι για δικό τους όφελος.⁵⁵ Η διάσταση που διαφαίνεται μεταξύ του Βουλευτικού και του Εκτελεστικού αποτελεί στην πραγματικότητα μια μικρή πτυχή της συνολικότερης σύγκρουσης που υπέβασκε μεταξύ των δύο σωμάτων και που σύντομα θα κορυφωνόταν οδηγώντας στην πρώτη σοβαρή κυβερνητική κρίση.

Ο κυκεώνας αλλαγών που ακολούθησε την κήρυξη της Επανάστασης, μετατόπισε το πεδίο της αντιπαράθεσης από την περιφέρεια στο κέντρο. Οι αντίπαλες πλευρές επιδίωξαν με κάθε μέσο να συμμετάσχουν στις πολιτικές διεργασίες και να επηρεάσουν τα κεντρικά όργανα εξουσίας προς όφελός τους. Ακολουθώντας τις επικρατούσες τάσεις, εντάχθηκαν στις συμμαχίες που είχαν ήδη διαμορφωθεί στους κόλπους της Επανάστασης. Η διαφαινόμενη, όμως, αδυναμία της κεντρικής διοίκησης να επιλύσει από τα πάνω το ζήτημα, μετατόπισε εκ νέου το πεδίο της αντιπαράθεσης από το κέντρο στην περιφέρεια. Εκεί, οι δύο πλευρές θα επιχειρήσουν να επιβληθούν μέσω της ένοπλης αντιπαράθεσης.

έξωθεν εις την Πελοπόννησον ελθόντων, κληρικών, στρατιωτικών και πολιτικών των αγωνισαμένων τον αγώνα της επαναστάσεως, Αθήνα, Τυπογραφείο Π. Δ. Σακελλαρίου, 1888, σ. 51· Νικόλαος Σπηλιάδης, Απομνημονεύματα / Συνταχθέντα υπό του Ν. Σπηλιάδου διά να χρησιμεύσωσιν εις την Νέαν Ελληνικήν Ιστορίαν, Αθήνα, Τυπογραφείο Χ. Ν. Φιλαδελφείως, 1851, σ. 395.

54. *ΑΕΠ*, τ. 11, ό.π., σ. 183.

55. *ΑΕΠ*, τ. 2, ό.π., σ. 489· ΓΑΚ, Υπουργείο Δικαίου, ό.π., φάκ. 15, αρ. 345 (λ. 490-491).

Ένοπλη αντιπαράθεση

Το τεταμένο κλίμα που επικρατούσε στον Πύργο, δεν άργησε να πυροδοτηθεί. Το απόγευμα της 17ης Ιουνίου, στην αγορά του Πύργου, και ενώ λάμβανε χώρα η δημοπρασία των γεννημάτων, υποστηρικτές της ομάδας Κρεστενίτη λογομάχησαν με ανθρώπους των Μοσχούλα – Άχολου, με αποτέλεσμα να προκληθεί ένοπλο επεισόδιο.⁵⁶ Οι συγκρούσεις συνεχίστηκαν καθ' όλη τη διάρκεια της νύχτας, με αποτέλεσμα τον θάνατο τουλάχιστον δύο πολιτών και τη σύλληψη από τον Π. Μήτζου του ενός εκ των νοικοιαστών των προσόδων, του Γεωργάκη Άχολου, και του Παναγιώτη Άχολου, αδελφού του Χριστόδουλου, οι οποίοι και αφέθηκαν ελεύθεροι με παρέμβαση του επάρχου.⁵⁷ Ο τελευταίος, αδυνατώντας να ελέγξει την κατάσταση, ενημέρωσε τον Κωνσταντίνο Μαυρομιχάλη, ο οποίος βρισκόταν με εκτελεστική δύναμη 150 ανδρών στη Γαστούνη, ώστε να επέμβει και να αποκαταστήσει την τάξη.

Μαθαίνοντας για την έλευση του εκτελεστικού αποσπάσματος του Κ. Μαυρομιχάλη, οι Α. Κρεστενίτης και Π. Μήτζου έσπευσαν να το υποδεχτούν, αλλά φαίνεται ότι δέχθηκαν επίθεση από υποστηρικτές του Χριστ. Άχολου.⁵⁸ Μετά την άφιξη του Μαυρομιχάλη, οι υποστηρικτές της ομάδας Κρεστενίτη κατέφυγαν σε χωριά εκτός Πύργου, προκειμένου να διαφύγουν τη σύλληψη.⁵⁹

Ο Α. Βιλαέτης σε αναφορά του προς το Βουλευτικό θα κατηγορήσει την εκτελεστική δύναμη ότι λειτούργησε ως συμμαχική βοήθεια και ότι συνεπικουρούσε στη συλλογή των γεννημάτων και όχι στα συμφέροντα της επαρχίας.⁶⁰ Ο ίδιος με συντονισμένες ενέργειες θα πετύχει την έκδοση δύο αποφάσεων του Βουλευτικού (στις 30 Ιουνίου και στις 4 Ιουλίου), με τις οποίες διατασσόταν ο υπουργός Εσωτερικών να αποσύρει την εκτελεστική δύναμη από την πόλη και να αναλάβει την υπόθεση ο Ανδρέας Ζαΐμης.⁶¹ Ο Παπαφλέσσας θα αγνοήσει τις διαταγές του Βουλευτικού, με

56. ΑΕΠ, τ. 13, ό.π., σ. 302· ΑΕΠ, τ. 12, ό.π., σ. 113· ΑΕΠ, τ. 11, ό.π., σ. 187. Κατά τον έπαρχο, οι ταραχές ξεκίνησαν με υπαιτιότητα του Π. Μήτζου, ο οποίος είχε δώσει άδεια σε τριάντα Πατρινοίς να περιφέρονται στην πόλη υβρίζοντας τον Χριστ. Άχολο. Η υπαρξη μεγάλου αριθμού Πατρινών που είχαν καταφύγει προσωρινά στην περιοχή, προκύπτει και από άλλες αναφορές [ΑΕΠ, τ. 9, ό.π., σ. 102].

57. ΑΕΠ, τ. 12, ό.π., σ. 113· ΑΕΠ, τ. 11, ό.π., σ. 187.

58. ΑΕΠ, τ. 12, ό.π., σ. 116· ΑΕΠ, τ. 9, ό.π., σ. 231.

59. ΑΕΠ, τ. 13, ό.π., σ. 369.

60. ΑΕΠ, τ. 9, ό.π., σ. 233.

61. ΑΕΠ, τ. 2, ό.π., σ. 107, 503.

τον Βιλαέτη να σχολιάζει σε άλλη επιστολή του: «εγώ βλέπω ότι αι επιταγὰί της Σ. δεν έχουν ισχύν εις την θέλησιν της εξοχότητός του [...]».⁶²

Εν τέλει, στις 6 Ιουλίου, ο Παπαφλέσσας απαντάει στο Βουλευτικό αποκρούοντας τις αιτιάσεις του και αρνούμενος να συμμορφωθεί με τις αποφάσεις του.⁶³ Στην απάντησή του σημειώνει ότι το εκτελεστικό απόσπασμα του Κ. Μαυρομιχάλη κινήθηκε στον Πύργο δίχως δική του διαταγή και ότι δεν αντιτίθεται στην αποχώρησή του από την πόλη, δεδομένου ότι οι κάτοικοι είχαν εκδηλώσει τη δυσφορία τους στην παραμονή του. Ωστόσο, υπεραμύνεται της απόφασής του να στείλει εκτελεστικό σώμα για να συλλάβει τους πρωταίτιους των συγκρούσεων, ενώ δηλώνει την πλήρη αντίθεσή του στην πιθανή εμπλοκή του Ανδρέα Ζαΐμη στην υπόθεση του Πύργου. «Έκαστος έχει χρέος να εκπληροί τα καθήκοντα, εις τα οποία εκλήθη, καθ' όλην την ακρίβειαν· αλλά έχει και χρέος να μένη εκεί όπου εκλήθη». Είναι φανερό ότι οποιαδήποτε εμπλοκή του Ζαΐμη στην περιοχή θα αποδυνάμωνε την επιρροή του ίδιου και θα δημιουργούσε εμπόδια στην επιβολή των Άχολου – Μοσχούλα ως αγοραστών των δημοσίων προσόδων. Τέλος, ο Παπαφλέσσας θα επιχειρήσει να δώσει αντικυβερνητικό χαρακτήρα στη σύγκρουση, σημειώνοντας: «Η γεννηθείσα εις την επαρχίαν του Πύργου ταραχή είναι τοιαύτη, ώστε κατά πάντα πρέπει να θεωρηθή όχι ως επανάστασις εναντίον τινών ατόμων, αλλ' ως επανάστασις εναντίον αυτής της Εθνικής Διοικήσεως».

Η μαρτυρία των Νικήτα και Δημητρίου Δικαίου, οι οποίοι κατέφθασαν εκείνες τις ημέρες με εκτελεστική δύναμη 150 στρατιωτών, είναι χαρακτηριστική.⁶⁴ Σε επιστολή τους προς τον Παπαφλέσσα, στις 9 Ιουλίου, τον ενημερώνουν για την αρνητική στάση του επάρχου στην παρουσία τους και την άρνησή του να τους δεχθεί σε ακρόαση, καταλλήγοντας ότι ο επάρχος «φρονεί αποστασίαν συμφώνως» με τη συμμαχία Κρεστενίτη.⁶⁵ Μάλιστα, αναφέρουν ότι είδαν άνθρωπο του επάρχου να επιτίθεται μαζί με άλλους σε εκτελεστικό απόσπασμα που είχαν στείλει στο χωριό Τζόγια. Η επίθεση αυτή, η οποία είχε ως αποτέλεσμα τον τραυματισμό δύο στρατιωτών, θα θορυβήσει τον Παπαφλέσσα, ο οποίος θα διατάξει τη μετάκληση του επάρχου στην Τριπολιτσά και τη σύλληψη των πρωταιτίων.⁶⁶

62. *ΑΕΠ*, τ. 9, ό.π., σ. 244.

63. *ΑΕΠ*, τ. 13, ό.π., σ. 36· βλ. και την επιστολή που αποστέλλει προς το Εκτελεστικό Σώμα [ΓΑΚ, Υπουργείο Εσωτερικών, ό.π., φάκ. 16, αρ. 15 (λ. 20, 21, 22)].

64. *ΑΕΠ*, τ. 10, ό.π., σ. 182· *ΑΕΠ*, τ. 13, ό.π., σ. 366.

65. *ΑΕΠ*, τ. 13, ό.π., σ. 369· ΓΑΚ, Συλλογή Βλαχογιάννη, Σειρά 001, Υποσειρά 001, φάκ. 52, αρ. 47 (λ. 93, 94).

66. *ΑΕΠ*, τ. 2, ό.π., σ. 120· ΓΑΚ, Συλλογή Βλαχογιάννη, ό.π., αρ. 67 (λ. 125).

Στη ρευστή αυτή πολιτική κατάσταση παρατηρούμε ότι ο έπαρχος αναπροσαρμόζεται και εν τέλει αυτονομείται, σε ένα βαθμό, χαράσσοντας τη δική του στρατηγική και επιχειρώντας να ισορροπήσει ανάμεσα στις δύο αντιμαχόμενες πλευρές. Με εκτελεστική δύναμη, εξάλλου, περίπου δεκαπέντε στρατιωτών, ο έπαρχος διέθετε περιορισμένο εύρος ελιγμών και εκ των πραγμάτων αδυνατούσε να επιβάλει τις διαταγές του υπουργού Εσωτερικών.⁶⁷ Οι περιγραφές, άλλωστε, που αποστέλλει στην κυβέρνηση σχετικά με τις επικρατούσες συνθήκες επιβεβαιώνουν τη δυσκολία του εγχειρήματος.⁶⁸ Ωστόσο, ο έπαρχος δεν θα αποφύγει τη διατύπωση κατηγοριών κατά του προσώπου του από όλες τις εμπλεκόμενες πλευρές.⁶⁹ Το γεγονός δε ότι ο Παπαφλέσσας, μετά το τέλος των αναταραχών, αιτήθηκε την έκπτωσή του επικαλούμενος τις ενέργειές του, προκαλεί εύλογες σκέψεις και θέτει ερωτήματα για τη συνολική στάση του επάρχου, τις επιδιώξεις του και την πιθανή στρατηγική στόχευση των ενεργειών του.⁷⁰

Εκείνες τις ημέρες, αντιπροσωπίες των δύο αντιμαχόμενων πλευρών κατέφθασαν στην Τριπολιτσά, έπειτα από πρόσκληση του Βουλευτικού.⁷¹ Στις 11 Ιουλίου συναντήθηκαν με τον Παπαφλέσσα.⁷² Λίγες ώρες αργότερα, στρατιώτες του υπουργού Εσωτερικών, μαζί με τον υιό του Γ. Άχολου, εισέβαλαν στην οικία, όπου φιλοξενούνταν οι αντιπρόσωποι, ενώ

67. *ΑΕΠ*, τ. 14, Αθήνα 1981, σ. 72, όπου το Υπουργείο Οικονομικών αναφέρει ότι η εκτελεστική δύναμη του επάρχου δεν υπερβαίνει τα δεκαπέντε άτομα, παρά τους περί του αντιθέτου ισχυρισμούς του ότι αυτή ανερχόταν σε σαράντα άτομα.

68. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η σύγκριση της κατάστασης στον Πύργο με τα γεγονότα που συνέβαιναν την ίδια περίοδο στην Κυπαρισσία: «Υπέρτατη Διοίκησης, εξεύρετε ότι κορδίζουν την οχλαγωγίαν και εκατήνησαν το πράγμα εις τόσην διαίρεσιν, περισσότερο από τους Αρκαδίους» [*ΑΕΠ*, τ. 11, ό.π., σ. 56].

69. *ΑΕΠ*, τ. 17, ό.π., σ. 28· *ΑΕΠ*, τ. 13, ό.π., σ. 302.

70. ΓΑΚ, Υπουργείο Εσωτερικών, ό.π., φάκ. 22, αρ. 120 (λ. 168). Είναι χαρακτηριστικό ότι σε μεταγενέστερη επιστολή του γενικού γραμματέα του Υπουργείου Εσωτερικών Γ. Γλαράκη προς τον έπαρχο ο πρώτος θα του επιρρίψει πληθώρα κατηγοριών αναφέροντας μεταξύ άλλων ότι: «τα άχρειά σου κινήματα, τα άτακτά σου επιχειρήματα, οι φιλοτάραχοι και σκανδαλοποιοί τρόποι σου, η ιδιορρυθμία και η ανυποταξία σου, η προς τας αλλεπάλληλας προσκλήσεις αδιαφορία σου, όχι μόνον την οργή της Διοίκησης εκίνησεν εναντίον σου και έκπτωτο του υπουργήματός σου σε κατέστησε, αλλά και αντιπατριώτην σε απέδειξαν και αποκρίσεως σχεδόν ανάξιον» [ΓΑΚ, Υπουργείο Εσωτερικών, ό.π., φάκ. 24, αρ. 80 (λ. 102, 103)]. βλ. και ΓΑΚ, Υπουργείο Εσωτερικών, ό.π., φάκ. 22, αρ. 120 (λ. 168).

71. *ΑΕΠ*, τ. 13, ό.π., σ. 45· *ΑΕΠ*, τ. 2, ό.π., σ. 113.

72. *ΑΕΠ*, τ. 12, ό.π., σ. 143.

μέσα βρισκόταν ο παραστάτης της επαρχίας Πύργου στο Βουλευτικό Λ. Βιλαέτης. Οι στρατιώτες συνέλαβαν όσους βρήκαν ως συμμετόχους στην επίθεση που έλαβε χώρα κατά του κυβερνητικού εκτελεστικού αποσπάσματος στο χωριό Τζόγια.⁷³ Στις 13 Ιουλίου, το Βουλευτικό πρότεινε την αποφυλάκιση των συλληφθέντων με εγγύηση και την ακρόαση των εκπροσώπων των δύο πλευρών καθώς και του επάρχου στην Τριπολιτσά.⁷⁴

Οι ταραχές που είχαν προκληθεί στον Πύργο είχαν ως παράπλευρη συνέπεια τη μη εκκίνηση των πυργιωτών στρατιωτών για το στρατόπεδο της Πάτρας, αλλά και τη μη απόδοση της αναλογίας του εράνου και των απαραίτητων προϊόντων για την τροφοδοσία των στρατιωτών.⁷⁵ Το ίδιο πρόβλημα είχε ανακύψει και στη Γαστούνη λόγω των προκληθεισών ερίδων για τις δημόσιες προσόδους. Για τον σκοπό αυτό, και με εντολή του Ανδρέα Ζαΐμη, εστάλη ο Παναγιώτης Γιατράκος στις επαρχίες της Γαστούνης και του Πύργου.⁷⁶

Με αφορμή την άφιξή του, ο Θ. Κολοκοτρώνης θα αποστείλει στον Π. Γιατράκο επιστολή υπερασπιζόμενος τα δικαιώματα του «νομίμου αγοραστή» του μουκατά Δ. Αποστόλου.⁷⁷ Ο Π. Γιατράκος, ο οποίος, σημειωτέον, γνώριζε αρκετά καλά την ανθρωπογεωγραφία της περιοχής λόγω της πολύχρονης παραμονής του στο Λάλα, στην απάντησή του ανέφερε ότι η επαρχία «άπασα, εκτός μερικών ατόμων, ζητεί μετ' επιμονής τον μουκατάν της να δοθή προς αυτήν», ενώ αναφερόμενος στη συμμετοχή του Πάνου Κολοκοτρώνη, στο μερίδιο του μουκατά επισήμανε ότι «εις μίαν τοιαύτην περίστασιν πρέπει ο καθείς εκ των πατριωτών να παραβλέπη τα ιδιαίτερα ιντερέσα».⁷⁸ Επιπλέον, υπογράμμιζε τον κίνδυνο που συνεπαγόταν η συνέχιση της έκρυθμης κατάστασης στον Πύργο για την εξέλιξη της επανάστασης: «αν ο Πύργος απειθήση εις αυτά και δεν δώση τίποτε, άραγε πλέον θέλει δώσει η Γαστούνη τα όσα υπεσχέθη πρότερον; Και όταν δεν δώσωσιν ο Πύργος και η Γαστούνη τίποτε, άραγε θέλει δώσουν πλέον ο

73. Στο ίδιο· *ΑΕΠ*, τ. 13, ό.π., σ. 45· ΓΑΚ, Συλλογή Βλαχογιάννη, ό.π., αρ. 60 (λ. 116).

74. *ΑΕΠ*, τ. 2, ό.π., σ. 525· ΓΑΚ, Συλλογή Βλαχογιάννη, ό.π., αρ. 62, 69 (λ. 118-119, 128).

75. *ΑΕΠ*, τ. 11, ό.π., σ. 84· ΓΑΚ, ό.π., αρ. 70 (λ. 129)· ΓΑΚ, Υπουργείο Πολέμου, ό.π., φάκ. 3, αρ. 76 (λ. 123).

76. Αθανάσιος Φωτόπουλος, *Οι Γιατράκοι του 1821*, τ. Α', *Ιστορικά*, Αθήνα 2001, σ. 180.

77. *ΑΕΠ*, τ. 11, ό.π., σ. 190· Αθανάσιος Φωτόπουλος, *Οι Γιατράκοι του 1821*, τ. Β', *Αρχείο Παναγ. Γιατράκου*, Αθήνα 2001, αρ. εγγράφου 354, σ. 112.

78. *ΑΕΠ*, τ. 11, ό.π., σ. 190.

Μυστράς, τα Καλάβρυτα, η Βοστίτζα και οι Πάτραι μετά των εγγιζουσών λοιπών επαρχιών; [...] Και όταν αυτά συνέβουν, χάνεται η πατρίς ή όχι;»

Ο κίνδυνος αλυσιδωτών αντιδράσεων από την άρνηση της επαρχίας Πύργου να αποστείλει το μερίδιό της για την ανάγκη συντήρησης των στρατοπέδων ήταν υπαρκτός και υποδήλωνε την αλλαγή που είχε μεσολαβήσει στις σχέσεις μεταξύ των κοινοτήτων και της κεντρικής εξουσίας. Στην πραγματικότητα αυτή είναι η στιγμή που ο αγώνας των κατοίκων για τη διατήρηση των δημοσίων προσόδων στην επαρχία αρχίζει πια να λαμβάνει επικίνδυνη τροπή για την κεντρική διοίκηση. Αυτό που ξεκίνησε ως μία διαμάχη, ως ένας «προσοδοπόλεμος», μεταξύ της τοπικής αρχοντίας αρχίζει να μετατοπίζεται ως προς τη σημασία και τη βαρύτητά του.⁷⁹ Οι στιγμές είναι τόσο καθοριστικές που μια φαινομενικά απλή αντιπαράθεση μεταξύ των προκρίτων εκλαμβάνεται, πια, ως ενέργεια αμφισβήτησης του ίδιου του εθνικού εγχειρήματος.

Από τις επιστολές του Π. Γιατράκου γίνεται αντιληπτό ότι ο τελευταίος θεωρούσε ως υπεύθυνους για την κατάσταση τους Άχολο – Μοσχούλα, καθώς και τους Παπαφλέσσα – Σισίνη. Σε αυτούς αναφέρεται όταν γράφει ότι «τα γνωστά άτομα, κινούμενα εκ των εξωτερικών ανωτέρων (μαθόντα την εις τα εδώ έλευσίν μου), ανεχώρησαν εις Αγουλινίτσαν και εν ενί λόγω, ως άλλοι τυραννίσκοι ήθελον τον δυστυχή λαόν να τον υποδουλώσουν».⁸⁰ Η Αγουλινίτσα ήταν η έδρα του Αλέξη Μοσχούλα και ένα από τα λίγα μέρη όπου οι αγοραστές κατόρθωσαν να συλλέξουν δίχως εμπόδια τους φόρους.⁸¹ Σε άλλη επιστολή του, περιγράφοντας τα γεγονότα εκείνα, θα γίνει πιο σαφής: «Μα τα δάκτυλα των εξωτερικών του Φλέσσα και της Γαστούνης εμπόδισαν την τελείωσιν της ενώσεώς της.»⁸²

Επίλογος

Στις αρχές Σεπτεμβρίου, οι δύο πλευρές κατέληξαν σε συμβιβασμό.⁸³ Το ακριβές περιεχόμενο της συμφωνίας δεν μας είναι γνωστό. Ωστόσο, γνωρίζουμε ότι η συντροφιά του Άχολου, με μεσολάβηση του Θ. Κολοκο-

79. Δανείζομαι τη λέξη «προσοδοπόλεμος» από το άρθρο του Κ. με τίτλο «Περί των Δημοσίων Προσόδων της Ελλάδος» (εφημ. *Αθηναί*, αρ. 88, 18.2.1833, σ. 326), που αναφέρεται στο: Χρήστος Λούκος, «Η ενοικίαση προσόδων κατά την καποδιστριακή περίοδο. Απόψεις για την πολιτική διάσταση του ζητήματος», *Μνήμων* 8 (1982), σ. 370.

80. *ΑΕΠ*, τ. 12, ό.π., σ. 159.

81. ΓΑΚ, Υπουργείο Δικαίου, ό.π., φάκ. 15, αρ. 345 (λ. 490-491).

82. *ΑΕΠ*, τ. 12, ό.π., σ. 175.

83. ΓΑΚ, Υπουργείο Εσωτερικών, ό.π., φάκ. 23, αρ. 136, 137 (λ. 198, 199, 201).

τρώνη, υπαναχώρησε, αφού πρώτα αποζημιώθηκε από τον Δ. Αποστόλου, και ότι οι Π. Κολοκοτρώνης και Δ. Αποστόλου κατέβαλαν εν τέλει 75.000 γρόσια στην ίδια την επαρχία προχωρώντας στη συλλογή των φόρων.⁸⁴ Παρά, δηλαδή, την υποστήριξη του Παπαφλέσσα και της εκτελεστικής δύναμης που είχε φροντίσει να αποστείλει, όχι μόνο ο μουκατάς δεν κατέληξε στη συμμαχία Άχολου, αλλά εν τέλει οι ενοικιαστές αναγκάστηκαν να καταβάλουν το αντίτιμο προς την ίδια την επαρχία, ώστε να εξασφαλίσουν τη συναίνεση της συμμαχίας Κρεστενίτη. Η εξέλιξη αυτή πιθανώς να μαρτυρά τη μαζική αντίδραση που υπήρξε και, βεβαίως, επιβεβαιώνει όσα αναφέρθηκαν παραπάνω σχετικά με τη δυνατότητα άμεσης και αποτελεσματικής εναντίωσης στις αποφάσεις της κεντρικής διοίκησης που παρείχε η νέα μορφή πολιτικής οργάνωσης.

Η ομάδα Κρεστενίτη φαίνεται ότι όντως υποστηριζόταν από μεγάλη μερίδα κατοίκων και παραγόντων της επαρχίας.⁸⁵ Οι δεκάδες υπογραφές των προεστών, των προκρίτων και των επιστατών της επαρχίας επιβεβαιώνουν αυτή την υπόθεση, ενώ είναι αδύνατο να μην παρατηρήσει κανείς ότι στα έγγραφα της εποχής δεν διαφαίνεται αντίστοιχα σημαντική υποστήριξη προς τη συμμαχία Άχολου από άλλους τοπικούς παράγοντες.⁸⁶ Σε κάθε περίπτωση, η αντιπαράθεση μεταξύ των εμπλεκόμενων πλευρών δεν φαίνεται να φέρει χαρακτηριστικά λαϊκής εξέγερσης, όπως επιχειρούσε να καταδείξει η πλευρά Κρεστενίτη. Αντίθετα, πρέπει να ιδωθεί ως έκφραση κοινωνικής αναταραχής, απόρροια αφενός των διεργασιών που συντελούνταν, επ' αφορμή του επαναστατικού γεγονότος, εντός της τοπικής και περιφερειακής αρχοντίας και αφετέρου των εγγενών δυσχερειών της διοικητικής μετάβασης προς ένα περισσότερο συγκεντρωτικό σύστημα διοίκησης.

Η τελική διεύθετηση της κατάστασης φαίνεται να ικανοποίησε τους εκπροσώπους της κεντρικής διοίκησης αλλά και την οικογένεια Κολοκοτρώνη, η οποία επέβαλε με αυτόν τον τρόπο την παρουσία της. Ο έπαρχος Γ. Κουμουντουράκης παρέμεινε στη θέση του μετά την ανάκληση της απόλυσής του από τη διοίκηση, παρά τους «φιλοτάραχους και σκανδαλοποιούς τρόπους» που επέδειξε, ενώ ο γενικός γραμματέας του Υπουργείου Εσωτερικών Γ. Γλαράκης με επιστολή του εξέφρασε τη χαρά του για τη

84. Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο, Αρχείο Θεόδωρου και Γενναίου Κολοκοτρώνη, φάκ. 001, υποφάκ. 1.8, συμφωνία συμβιβασμού μεταξύ των Θ. Κολοκοτρώνη, Ιωάννη Κολοκοτρώνη και του Δ. Αποστόλου· ΓΑΚ, Υπουργείο Δικαίου, ό.π., φάκ. 15, αρ. 345 (λ. 490-491).

85. *ΑΕΠ*, τ. 11, ό.π., σ. 55· *ΑΕΠ*, τ. 13, ό.π., σ. 267.

86. *ΑΕΠ*, τ. 12, ό.π., σ. 76, 104.

συμφωνία, διατυπώνοντας την ελπίδα να μην είναι επίπλαστη.⁸⁷ Δυστυχώς, η παύση των εχθροπραξιών θα αποδειχθεί εξαιρετικά εύθραυστη, αφού η περίοδος που θα ακολουθήσει, θα σημαδευτεί από δολοφονίες σημαντικών προσώπων της περιοχής και από αιματηρές ένοπλες αντιπαραθέσεις, στις οποίες θα λάβει ενεργό μέρος η οικογένεια Κολοκοτρώνη.⁸⁸

Η περίπτωση της επαρχίας Πύργου, με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τη διακρίνουν, καταδεικνύει την πολυπλοκότητα και τη συνθετότητα των τοπικών σχηματισμών και αντιπαραθέσεων, αλλά και το είδος των αντιστάσεων που συνάντησε η κεντρική διοίκηση στην προσπάθειά της να συγκροτήσει ενιαίο φορολογικό μηχανισμό. Η μελέτη αυτής της δυναμικής φωτίζει τις ποικίλες τάσεις και αποχρώσεις που διαμορφώθηκαν στα πρώτα χρόνια της Επανάστασης, προσφέροντάς μας γόνιμες ερμηνευτικές οπτικές για την κατανόηση των επαναστατικών γεγονότων και την ανασύσταση των τοπικών και περιφερειακών σχημάτων.

---

87. ΓΑΚ, Υπουργείο Εσωτερικών, ό.π., φάκ. 24, αρ. 72, 79, 80 (λ. 92, 93, 100, 101, 102, 103).

88. Στο ίδιο, φάκ. 26, αρ. 108 (λ. 135) και φάκ. 27, αρ. 27 (λ. 31). ΓΑΚ, Υπουργείο Δικαίου, ό.π., φάκ. 18, αρ. 7 (λ. 11).

SUMMARY

Dimitrios Liourdis, *Challenges in the establishment of the fiscal apparatus in revolutionary Peloponnese through the case of the province of Pyrgos*

The study examines the challenges surrounding the establishment of a taxation mechanism in revolutionary Peloponnese with particular emphasis on the province of Pyrgos. It investigates the difficulties that emerged in the formation of the fiscal apparatus and analyzes the methods, strategies, and practices adopted by the parties involved in the conflicts triggered by the concession of national incomes, first to an individual outside the province and subsequently to a group of local notables. Furthermore, the study considers the handling of the issue by the institutions of central administration, including the Provincial Governor, the Legislative Body, and the Ministry of the Interior, highlighting the internal contradictions revealed by their actions and the political discourse articulated through the writings of the opposing alliances.